

Тази книга е издадена
със спомоществователството
на Национален исторически музей – София,
фондация „Понт“, фондация „Отворено общество“
и Посолство на Република Унгария в София

ДУНАВСКА БЪЛГАРИЯ И БАЛКАНЪТ

историческо-географско-етнографски пътеписни
проучвания от 1860-1879 г.

от
Феликс Каниц

Второ преработено издание

II том
с 39 илюстрации в текста, таблици и маршрутни карти

© Превод от немски: Петър Г. Горбанов

© Издателска къща „Борина“, София

БОРИНА

всъщност то е дело на ерозията. На върха на средната височина човек е построил кастел, а в подножието на останалите – две други укрепления, руините на които увеличават броя на установените от мен антични крепости из пролома на Искъра на осем. Този голям брой кастели е още едно доказателство за голямата стратегическа важност, която римляните са придавали на пътя през Искърското дефиле. Този път е свързвал Солун и Дирахиум през Стоби, Сердика и Ескус с Траянова Дакия. През средновековието голяма роля е играла крепостта върху средния връх, наречена „Осиковско градище“. Легендата разправя, че тя е била непревземаема, дълго е обсаждана от неприятели, докато някакво момиче, влюбено в един от враговете, идва до идеята да отклони водата на дълбокия по това време Искър чрез една стена. На това място се намирили уж останки от лъкове, върхове на копия и стрели. Подобна легенда ми бе разказана за Коринтград при Лютиброд. „Осиковското градище“ маркира точката, където Искър, идващ от Курило в посока юг-север, внезапно променя посоката си в западно-източна и така тече в последните $\frac{2}{3}$ от дефилето с неговите множество забои. Това констатирах по пътя към Заселе, като направих и измервания при Курило. От Осиковския бряг до Искрец господстват в дефилето кристалинни гранити, а в най-южната му част се появяват мезозойски формации с възлища, пясъчници, глинести шифери, мергели, червени пясъчници и конгломерати.

Прехвърлянето на конете ми през брода стана с много шум и загуба на време. Животните, уплашени от шума на придошлата вода, не желаеха да влизат в люлеещата се лодка. Моят товарен кон дори скочи с предните си крака навън от нея и само енергичният собственик на сала и помощниците му, които го изтеглиха назад за опашката, спасиха припасите ми. Искър тече тук в дълбоко вдлъбнато корито. На места то е 7-8 м.

Последната част от пътуването ни през Врачанския балкан ни представи също интересен поглед върху района на Искър. Когато минахме покрай изолирания Осиковски хан, изкачвайки се по високите ливади, достигнахме високия 1412 м Извориградски проход, където получих съществена представа за изворите на р. Ботуня. Яздихме дълго по хубавото плато, докато настъпи нощта. Когато се спуснахме към Врачанско, започна отново да вали гъжд, а ни предстояха още два часа и половина път до Враца. За щастие пътят ни минаваше отново през Извориградското дефиле, което бях посетил вече преди няколко дни и където мое то заптие познаваше всеки камък. Назначих го да води кервана вместо мен, като му дадох и фенер, който той закрепил на пушката си. Второто заптие завършваше колоната. Понякога последният трябваше да идва на помощ, когато при настъпилата пълна тъмнина някой от конниците се отклонеше от пътя и попаднеше в храсталаци и камъни, като не можеше да поддържа връзката с кервана. Не зная колко пъти пре-

косихме Искъра по време на този труден преход. Спомням си обаче при какво хубаво време разгледахме местността, през която сега минавахме по време на екскурзията ни с г-н Лемонидес. Колко рядко се повтарят нещата при пътуване, както и в живота.

Накрая достигнахме Враца и завършихме изследването на Искърското дефиле до най-южната му част. За нея се бях ориентирал вече от височината при Бов. Наистина ездата в отделни моменти бе твърде напрегната, защото пътят водеше из пътечки, по които можеше да се ходи само пеш. Те минаваха покрай дълбоки бездни, в които личаха костите на паднали животни и хора. И все пак резултатите от пътуването бяха твърде важни и богати. Бях извършил първото топографско заснемане на пролома, дълъг 10 мили (заедно със забойте) и бях установил между Крета и Курило 45 селища, докато преди мен на това разстояние бяха известни само три. Събрал бях много археологически, етнографски и геоложки данни. Радвах се, че можех да съобщя на приятеля си Лежан, който по това време се бореше напразно с болестта си в Плуегаз (Финистер), че съм изпълнил даденото от мен обещание. Дали пис-

Осиковско градище в Искърския пролом

мото ми се е промъкнало през веригата от немските войски, окупирали по това време Франция?

Една година по-късно, през лятото на 1872 г., грезденският проф. Рокщро мислеше да проникне през Враца и долината на Искър, но се отказа, тъй като жителите на Лютиброд нарекли намерението му безумно смело и му разказали приказката, че по целия пролом, където бях на-

несъл 22 селища, нямало нито едно човешко селище. Уплашен от това, той се завръща назад, след като се е намирал пред входа на Искърското дефиле и се е наслаждавал на отвесно падащите „варовикови стени“. Тези единствени геоложки данни и „Геологическата презгледна карта на Източна Тракия“ от Хохщедтер, която при абсолютна липса на сигурни данни приписва цялата верига на Западния Балкан на мезозойската област, доведе редица нови учени до мнението, че това отговаря действително на истината. Вярваше се, че проломът на Искър се състои от „варовици и че цялата западна верига е конституирана само от варовик и пясъчник“. Една година след появата на публикацията на Хохщедтер, имах възможността да премина през всички проходи до западната верига на Балкана и да констатирам, че не само обходният и характеризираният от мен през 1864 г. най-западен Балкан, Св. Никола, но и по-източният – Берковският, Софийският и връзаното в него Искърско дефиле спадат към кристалинно-еруптивната зона. След като през 1875 г. проф. Тоула премина през същата област и потвърди моето мнение, то вече не можеше да има съмнение, че кристалинно-еруптивните образувания се срещат в западния Балкан най-малко колкото мезозойските.

Интересен е един поглед върху установените от мен измервания на височините на отделни важни пунктове по р. Искър. Според тях реката, след пробива през Балкана при Курило, до вливането си в Дунава, на една дължина от 20 географски мили, има неочаквано голямо спадане на височините от 500 м. В случай, че измерванията ми са верни, то се разпределя както следва:

От Курило до „Осиково градище“	– 2,5 мили	– 164 м
Оттам до хана при Мезгра	– 4,5 мили	– 133 м
Оттам до Конаре	– 4,75 мили	– 91 м
Оттам до Карлуковския манастир	– 0,75 мили	– 25 м
Оттам до Чомаковци	– 2 мили	– 56 м
Оттам до Махала	– 2 мили	– 22 м
Оттам до устието	– $\frac{3}{4}$ мили	– 9 м
Всичко	– 20 мили	– 500 м

Това дава средно на една географска миля – 25 метра.

Тук се разделям с Искъра и с резултатите, които трябва отново да бъдат потвърдени. Проломът на тази река през Балкана е твърде важен. Оттук сигурно ще мине ж.п. линия, която подобно на гревното римско шосе ще свърже Северна и Южна България. Трудностите на терена в това отношение не са по-големи, отколкото при котловините на нашите австрийски реки, които отдавна са свързани с влакове.

IX. ПРЕЗ ДОЛИНАТА НА СКЪТ, ОГОСТА И ЦИБРИЦА, ПРЕЗ БЕРКОВСКИЯ БАЛКАН ДО ТЕМСКА (Единадесето преминаване на Балкана)

Изворите на Скът. – Римски останки при Д. Пещене. – Дефилето при Оходна. – Прекъснат строеж на шосе. – Борован. – Областта на Рибница. – Руски геодезически изследвания. – Женската красота при Галатин. – Костюми. – Средното течение на Ботуня. – Към Огоста. – Благодатен „кеф“. – Измервания при Лешеве. – Нощуване в Маган. – Деветвени места по нашите карти. – На 25 квадратни мили – никакво село, в действителност – много. – Строежът на дворовете в Гнойница. – Орляци мухи. – Цибрица в римско време. – Цибър – старият Цебрус. – Окупирането му през 1877 г. – Релеф на Диана във Вълчедръм. – Районът на Душилница. – Характерът на терасата. – Стръмен склон на Балкана. – Астрономическо местоположение на Габровница. – Пътят Лом – Берковица. – Пренасяне на сол и търговия. – Планините Вереница и Любеш. – Устието на Ботуня. – Селището М. Кутловица преди и след 1877 г. – Беглич мост. – Пришждането на р. Огоста. – По течението на р. Бързия. – Берковица. – Население и търговия на града. – Неговите три забележителности. – Акрополът. – Оттегляне на турците към София. – Изгледът на града през 1879 г. – Бившият софийски владика и отношението му към църковния въпрос. – Античен релеф на Юпитер. – Каймакаминът Мустафа Али. – Среца с хора от Средна гора. – Исторически данни за Копривница. – Връх Бунай и планината Богдан. – Изворите на Огоста. – Западният проход на Берковския балкан. – Връх Ком. – Геоложки данни. – Откриването на изворите на Темска. – Отсядане в балканско село. – Характеристика на жителите му.

Пресякох отново р. Скът, протичаща между Искър и Огоста и вливаща се в Дунава и се постарях да нанеса картографски долното течение на тази река. Къде са нейните извори? Върху картата на Шега (1869) те са дадени западно от Враца по северните склонове на Балкана. Следователно, според тази карта би трябвало да попадна на тях при пътуването си от Берковица за Враца, но това не стана. Консулт Лежан е събрал сведения, че тя извира северно от Враца. Трябваше да се уверя колко това е вярно и на 21 август напуснах Враца, за да изследвам точно района при изворите на Скът.